

Justiitsministeerium

Andra.Olm@just.ee

Teie: 27.08.2012.a. nr 10-4/7836

Meie: 1.10.2012

Arvamus kooseluseaduse kontseptsiooni kohta

Lp Kristen Michal

Küsisite Eesti Inimõiguste Keskuselt arvamust kooseluseaduse kontseptsioonile. Täname võimaluse eest arvamust avaldada ning loodame, et meie ettepanekuid võetakse võimalikult suurel määral arvesse. Samuti palume meid kooseluseaduse ja teiste inimõigusi puudutavate õigusaktide osas kursis hoida ning võimaluse korral kaasata eelnõude väljatöötamisse ning poliitikate kujundamisse.

Esmalt soovime tunnustada Justiitsministeeriumi algatust töötada välja kooseluseadus, mille eemärk on kaitsta neid, kes ei saa või ei taha abielluda, kuid kes sellest hoolimata elavad oma partneriga koos abielulaadsetes koosluses. Hetkel on sellises koosluses elavad partnerid ja nende kasvatatavad lapsed vajaliku kaitseta. Sellele on ka Eesti Inimõiguste Keskus jätkuvalt tähelepanu pööranud.

Samas taunime kontseptsiooni läbivat põhjendamatu ja alusetu väidet, et samasooliste paaride ja nendest moodustuvate perekondade põhiõiguste võrdväärne kaitse riigi poolt kahjustaks kasvõi potentsiaalselt abielu institutsiooni või demotiveeriks erisoolisi paare abiellu astuma. Sooneutraalsele abielule üle läinud riikide praktika ei näita, et erisooliste paaride motivatsioon abiellu astuda oleks vähenenud või abielu institutsioon ise oleks sellest tulenevalt kahjustunud. Leiame jätkuvalt, et abielu institutsiooni muutmine sooneutraalseks on tõhusaim ja sobivaim vahend tagada samasooliste paaride võrdne kohtlemine võrreldes erisooliste paaridega.

Registreeritud kooselu

Igasugune kooselu ametliku registreerimise võimalus on samasoolistele paaridele parem, kui käesolev olukord, mil samasoolistel paaridel puudub igasugune võimalus oma kooselule ametlikku tunnustust saada. Kuigi vähemusse kuuluvate isikute õigus mitte olla diskrimineeritud ning saada võrdset kaitset riigilt ei ole sõltuvuses enamuse toetusest selliste õiguste tagamisele, on meeldiv tõdeda, et tulenevalt Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituudi tellimisel Turu-uuringute AS poolt läbi viidud küsitlusest¹ toetab samasooliste paaride suhte registreerimise võimalust enamik Eesti kodanikest.

Samas on kooseluseaduse eelnõu eesmärk pakkuda samasoolistele paaridele ja nende loodud peredele abielu ja selle tulemusel loodud perega võrreldavat kaitset. See oli ka soovitus, mille tegi Õiguskantsler oma 23. mai 2011. aasta seisukohas vastuolu mittetuvastamise kohta (nr 6-1/100737/1102413), mis puudutas samasooliste paaride õigust abielule. Seega on oluline, et eelnõu lähtuks eelkõige eesmärgist pakkuda samasoolistele paaridele ja nende peredele abieluga võrreldav kaitse. Igasugused erisused võrreldes abieluga peaksid olema objektiivselt põhjendatud.

¹ Vt lähemalt: <http://www.erinevusrikastab.ee/et/artiklid/paragraph/308>.

Põhjendamatu erinev kohtlemine oleks tõenäoliselt vastuolus nii Põhiseaduse kui Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga.

Eelnevast tulenevalt teeb Keskus järgnevad märkused registreeritud kooselu osas:

- a) Põhjendatud ei ole **põlvnemist** puudutavate reeglite erisus registreeritud kooselus olevate isikute puhul. Lapse abikaasast põlvnemise eelduse eesmärgiks on lapse õiguste tagamine ning abiellu astumisega oma pühendumist demonstreerinud partneritele ebamõistlike bürokratlike toimingute vähendamine seoses lapse sünniga. Samad põhjused on pädevad ka registreeritud kooselu puhul – sellises koosluses sündinud lapsele peavad olema tagatud võrdsed õigused võrreldes abielus sündinud lapsega. Samuti ei ole mingit põhjust allutada registreeritud koosellu astunud paare suuremale hulgale bürokratlikele toimingutele kui abiellu astunud paaridele, sest mõlemad institutsioonid eeldavad sügavat pühendumist teineteisele.
- b) Põhjendatud ei ole **ülalpidamiskohustusi** puudutavate sätete erisus registreeritud kooselus olevate isikute puhul. Ülalpidamiskohustuse automaatne kohaldumine abikaasadele on mõeldud abikaasade kaitseks. Sellest tulenevalt on loogiline eeldada, et sama kaitse on vajalik ka registreeritud koosellu astujatele. Kui abiellu astujate puhul peetakse vajalikuks partneritele määrata automaatne ülalpidamiskohustus abielu kestel ja selle järel, siis ei ole põhjust eeldada, et samasoolised partnerid on õigusteadlikumad ja võimalikke tulevasi probleeme paremini ennetada oskavad.
- c) Võrdse kohtlemise põhimõttega on vastuolus ka ülalpidamiseks õigustatud isikute järjestuse erisus võrreldes abieluga. Täielikult on põhjendamatu ja alusetu väide, et erisooliste inimeste abielu on iseenesest faktiliselt siduvam kui samasooliste inimeste registreeritud kooselu. Olukorras, kus samasooliste paaride jaoks on registreeritud kooselu ainus viis oma suhtele ja perekonnale seaduslikku kaitset saada, on ebakorrektno väita, et taoline institutsioon on partneritele vähem siduvam kui abielu. Selle vähesem sidusus oleks pakutava kooseluseaduse tagajärg, mitte eeldus. Kui registreeritud kooselu lõpetamine teha võrdväärseks abielu lõpetamisega, oleks registreeritud kooselu puhul tegemist ka seaduse mõttes abieluga võrdväärsest siduva institutsiooniga.
- d) Põhjendatud ei ole **pärimisõigust** puudutavate sätete erisus registreeritud kooselus olevate isikute puhul. Seadusjärgse pärimisõiguse ning sundosa kohaldumine abikaasadele on mõeldud abikaasade kaitseks. Sellest tulenevalt on loogiline eeldada, et sama kaitse on vajalik ka registreeritud kooselu partneritele. Kui abiellu astujate puhul peetakse vajalikuks nende kaitsmiseks kohaldada automaatset pärimisõigust lisaks võimalusele seda modifitseerida läbi pärimislepingu või testamendi, siis ei ole põhjust eeldada, et samasoolised partnerid on õigusteadlikumad ja oskavad võimalikke tulevasi probleeme paremini ette näha. Eriti problemaatiline on sundosa kohaldumise puudumine registreeritud partnerile. Tegemist on lisakaitsega abikaasale, et vältida võimalikku ebaõiglust, mille kohaselt kindlustatakse abikaasale kindel osa pärandist surnud abikaasa laste kõrval. Sellise kaitse puudumine registreeritud kooselu puhul on põhjendamatu, võrdse kohtlemise põhimõtet rikkuv ning ebaõiglust tekitav.
- e) Keskus toetab täielikult võimalust **lapsendada** peresiseselt partneri last. Arusaamatu on kooseluseaduse kontseptsiooni punkt 40, mis loetleb lapsendamisele lisaeldused. Lisaeldustest esimene (partnerid ei tohi olla veresugulased või omavahel lapsendamissuhtes) ja neljas (välistatakse sõprusuhted, korterikaaslased jms) peaksid niikuinii olema kooselu registreerimise eeldusteks, vastasel juhul oleks tegemist kooseluseaduse aluseks oleva eesmärgiga vastukäiva kooslusega. Üleliigsed on ülejäänud lisaeldused. Kui abielu puhul ei ole peetud vajalikuks neid tingimusi rõhutada, ei ole objektiivset põhjust neid tingimusi rõhutada ka registreeritud kooselu puhul.
- f) Kuna mitmel pool kontseptsioonis on rõhutatud registreeritud kooselu vähem siduvale iseloomule, tasuks kaaluda registreeritud **kooselu lõpetamise** võrdsustamist abielu lõpetamisega, sh nõuda kohtuotsust kooselu ühepoolse lõpetamise võimaldamiseks.

- g) Keskus toetab võimalust kooselu registreerida lisaks notarile ka perekonnaseisuametniku poolt. Kuna tegemist on ilmaliku ja avalikku võimu teostava ametnikuga, siis ei ole põhjendatud kooselu registreerimise mittelubamine perekonnaseisuametites. Ka vaimulikul võiks registreeritud kooselu sõlmida lubada juhul, kui see ei ole vastuolus usuorganisatsiooni või tema isiklike usuliste tõekspidamistega.
- h) Keskus soovib Justiitsministeeriumi tähelepanu pöörata asjaolule, et reguleerimata on registreeritud koosellu astujate **nime valik**. Ei ole ühtegi objektiivset põhjust, miks mitte võimaldada registreeritud koosellu astujatele võtta ühe või teise partneri nime enda nime asemele või juurde.
- i) Pöörame tähelepanu sellele, et perekonnaõigusega seonduvaid aspekte reguleeritakse ka mitmetes teistes seadustes ja õigusaktides, mistõttu on võrdse kohtlemise saavutamiseks vajalikud muudatused ka nendes. Eelkõige puudutab see teistes riikides (sh Euroopa Liidu liikmesriikides) sõlmitud samast soost isikute vaheliste registreeritud kooselu või abielu Eestis tunnustamist, aga ka muid õigusi ja kohustusi, mis hetkel laienevad vaid abikaasadele (näiteks ühise tulumaksudeklaratsiooni esitamise võimalus, erinevad tööõiguses ettenähtud erisused ja soodustused).

Sellest tulenevalt on Keskuse ettepanekud kooseluseaduse kontseptsiooni kohta:

1. Reguleerida kooseluseadusega samasooliste paaride põlvnemist, ülalpidamiskohustust ja -järjestust, pärimist ja partneri lapse lapsendamist puudutavad küsimused sarnaselt abieluga;
2. Lubada kooselu registreerimist lisaks notarile ka perekonnaseisumenikel ning vaimulikel (juhul kui see ei lähe vastuollu nende usuliste tõekspidamistega);
3. Lisada kontseptsiooni nime valiku regulatsioon, mis peaks olema sätestatud samamoodi kui abielu puhul;
4. Muuta ka teisi õigusakte viisil, mis tagaks registreeritud kooselus elavate samasooliste paaride võrdse kohtlemise võrreldes abieluga (välja arvatud juhul kui see on objektiivselt põhjendatud).

Keskus toetab registreeritud kooselu seadustamist pigem sooneutraalselt. Kuigi põhimõtteliselt on seaduse eesmärk samasoolistest paaridest moodustunud perede perekonnapõhiõiguse kaitse võrreldaval tasemel abieluga olukorras, kus abielu oleks avatud vaid eri soost paaridele, ei oleks mõistlik registreeritud kooselu täiendava võimalusena erisooliste paaride jaoks piirata. Selline lahendus oleks paremini kooskõlas võrdse kohtlemise põhimõttega ning aitaks suurendada isikute ringi, kelle stabiilsed peresuhted oleksid riigi poolt kaitstud.

Faktiline kooselu

Faktilise kooselu reguleerimine on teretulnud, sest see muudab pikas ja püsivad suhtes paaride ja nende laste õiguste tagamise lihtsamaks olukorras, kus nad ei ole pidanud vajalikuks ise oma kooselu seadustada. Nagu kontseptsioonis ka märgitud, puudutab see suurt osa elanikkonnast, sealhulgas lapsi. Kuigi privaatautonomia põhimõte on oluline väärtus, on antud juhul nii laste kui ka teiste kooselus osalejate õiguste kaitse püsiva ja pikaajalise suhte korral olulisem. Kontseptsioonis on leitud üldiselt sobiv tasakaal nende kahe vahel, kui välja arvata ühise lapse tingimusega seonduv.

Keskus toetab faktilisele kooselule laienevate õiguste ja kohustuste laienemist ka samasoolistele paaridele. Kooseluseaduse kontseptsioonis ei ole otsesõnu täpsustatud, kas faktilise kooselu eelduseks on heteroseksuaalne suhe või võib selleks olla ka homoseksuaalne suhe. Siiski võib punktis 50 loetletud eeltingimustest faktilise kooselu tunnustamiseks välja lugeda, et eelduslikult on tegemist heteroseksuaalse suhtega. Nimelt on üheks tingimuseks pakutud vähemalt üks ühine laps. Üldreeglina tunnustab Eesti õigussüsteem hetkel ühise lapsena üksnes last, kes on sündinud heteroseksuaalsetele vanematele. Sellel on näiteks üks erand, mis tuleneb töölepinguseadusest

(§65). Nimelt on tööandja otsustada, kas ta tunnustab bioloogilise vanema samasoolist partnerit lapse vanemana ja on nõus talle võimaldama vanemapuhkust, mis annaks sellele vanemale ka õiguse saada selle lapse nimel peretoetusi. Seega on äärmiselt oluline defineerida kooseluseaduses või selle seletuskirjas mida mõeldakse "ühise lapse" all. Keskus toetab tõlgendust, mis tunnistaks ühiseks lapseks ka kunstliku viljastamise teel samasoolistele vanematele sündinud last.

Alternatiivina tasuks kaaluda ühise lapse kriteeriumist loobumist, sest lapse saamine iseenesest ei ole perekonna loomise eeldus ega kahe inimese vahelise suhte ainuvõimalik eesmärk. Lastetute ja lastega paaride ebavõrdne kohtlemine antud kontekstis ei pruugi seetõttu olla õigustatud.

Täname taas võimaluse eest arvamust avaldada ning loodame, et kontseptsiooni edasisel arutelul ning eelnõu teksti kavandamisel kaalutakse Keskuse ettepanekuid ning võetakse neid võimalusel arvesse.

Lugupidamisega,

/allkirjastatud digitaalselt/

Kari Käsper
juhataja